

A nemzet levéltára

Fejezetek az Országos Levéltár történetéből

Szerkesztő: Reisz T. Csaba

Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2023. 590 p.

ISBN: 978-963-631-341-8

Egy-egy kerek évforduló kiváló lehetőségét nyújt arra, hogy események, személyek vagy akár intézmények a közérdeklődés homlokterébe kerüljenek, de legalábbis kicsit nagyobb fókuszot kapjanak. Az ilyen pillanatok nagy lehetőséget, s egyúttal nagy felelősséget is jelentenek az érintett intézmények számára, hiszen nem feltétlenül egyszerű feladat méltó módon, magas színvonalon tisztelni a jeles események előtt. Ilyen kerek évfordulók sorát ünnepli 2023 óta a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára.

2023-ban történt 300 éve, hogy az 1723. évi XLV. törvénycikk uralkodói szentesítésével – legalábbis papíron – létrejött az Archivum Regni, azaz az ország levéltára. Szintén 2023-ban ünnepelhetette az intézmény Bécsi kapu téri épülete birtokbavételének 100. évfordulóját. Ezzel egy esztendőben, ugyancsak 1923-ban jelenhetett meg a Levéltári Közlemények első száma is. A fenti három eseményen túl az idei esztendő is tartogat két további évfordulót. Egyfelől 240 évvel ezelőtt, 1784-ben költöztették a levéltár anyagát Pozsonyból Budára, másfelől 90 évvel később, 1874-ben nevezték ki első országos levéltárnoknak Pauler Gyulát. Ez utóbbi esemény tekinthető egyúttal a modern értelemben vett Országos Levéltár megszületésének is, amely már nem pusztán a feudális kori rendi iratok megőrzésére volt hivatott, hanem fő feladatuként a magyar államiságot megtestesítő központi közigazgatási szervek maradandó értékű iratanyagait kezdte gyűjteni. 2026-ban újabb évfordulóhoz érkezik majd az intézmény, mivel 1756-ban kezdhette meg de facto működését az 1723-as törvénycikkkel felállított Archivum Regni Pozsonyban.

A kerek évfordulókról történő megemlékezés számos formát ölthet. Emlékkonferenciák valósulhatnak meg, kiállítások nyílhatnak, vagy éppen egy-egy reprezentatív kötet megjelentetésével tiszteleghetnek az esemény előtt az emlékezők. Az Országos Levéltár esetében ezek komplex módon, együttesen jelennek meg. Jelen írásomban a 2023-ban megjelent *A nemzet levéltára – Fejezetek az Országos Levéltár történetéből* című mű bemutatására kívánok szorítkozni.

A kötet 2023. október 25-én tartott nyilvános sajtóbemutatóján dr. Szabó Csaba főigazgató többek között azt emelte ki, hogy a monumentális, közel 600 oldalt számláló munka komoly szakmai összefogás révén készülhetett el. A kézirat megalkotásában összesen 32-en vettek részt. Elmondta, hogy a mű tükrözni kívánta magának a levéltáros

hivatásnak azt a kettősségét, amely ötvözi a tradíciót a modernitással. Ez nem csupán a kötet küllemében érhető tetten, hanem tartalmában is. Hangsúlyozta, hogy a Bécsi kapu téren található főépületet ilyen részletességgel még sosem mutatta be egyetlen kiadvány sem, így bizonyos tekintetben nem pusztán egy a múlt előtt tisztelgő kötetről, hanem egy szakmai értelemben is hiánypótló munkáról beszélhetünk.

Tartalmát tekintve a kötet egészen a magyar írásbeliség kezdetéig nyúlik vissza. Az egyes főfejezetek tagolásánál a kronológia a rendező elv. Az első fejezet a középkori királyi levéltárral, a második a hivatali és rendi irattárak Mohács utáni kialakulásával, a harmadik az Archivum Regni létrejöttével, valamint a feudális korszak utolsó időszakában működő legfontosabb iratképzőkkel foglalkozik. A kötet hangsúlyos, negyedik fejezete a modern Országos Levéltár kialakulását mutatja be, különösen is nagy nyomtatékot helyezve magára a Bécsi kapu téri épületre, annak építéstörténetére, valamint művészeti értékeinek számbavételére. A könyv végén két további fejezet kapott helyet. Az első az épülethez kötődő kuriózumokat ismerteti, míg a második a múltat és jelent túllépve a jövőre koncentrál, s a közeljövő terveit – legyen szó általában vett levéltárstratégiáról vagy konkrét épületbővítési és korszerűsítési tervekről – igyekszik röviden felvázolni. A fejezeteket bőséges forrás- és szakirodalom-jegyzék egészíti ki, a könnyebb eligazodást pedig rövidítésjegyzék, valamint mutatók szolgálják.

Az egyes főfejezetek további több-kevesebb alfejezetre bomlanak, amelyeken belül a tartalom jól elkülönülő egységekben, mintegy szócikkszerűen jelenik meg. Ezek a legkisebb tartalmi egységek a kötet végén mind kaptak egy-egy jegyzetet, amelyek az adott szakasz megírása során felhasznált legfontosabb forrásokról és szakirodalomról külön is tájékoztatást nyújtanak.

A rész témák kibontása érdekes, informatív és lényegre törő. Érződik, hogy a szerzők igyekeztek minden fontosabb aspektusra kitérni. Így például az első fejezetek nem pusztán egy általános levéltártörténeti áttekintést nyújtanak, hanem megjelenítik a korszak és a téma kapcsán fontos személyeket épp úgy, mint az iratok őrzésére szolgáló épületeket, azok történetét vagy éppen a legfontosabb forráscsoportokat, sőt konkrét dokumentumok bemutatása is megvalósul.

A főszerepet a 100 esztendő Bécsi kapu téri épület történetének ismertetése kapja. Az igény felmerülésétől a megvalósulásig vezető rögös út taglalása során nem csupán az eseményekhez kötődő politikusok és szakmabeliek részletes bemutatása vagy a tervezést megelőző nyugat-európai tanulmányutak ismertetése kap helyet, hanem például az utóbbi téma kifejtése kapcsán az egyes felkeresett levéltárakról is kapunk egy-egy rövid ismertetést. Ugyanígy az épület kivitelezésének taglalása nyomán megismerkedhetünk az abban részt vevő cégekkel éppúgy, mint az épületen dolgozó művészekkel. Külön részletes fejezetek tárgyalják az épületszerkezetet, vagy éppen a gépészeti megoldásokat. Az elkészült épület kapcsán pedig arról is olvashatunk, hogy annak terveit és az építkezés tapasztalatait Bécsben is fel kívánták használni a tervezett, ám végül nem megvalósult központi állami levéltár előkészítő munkálatai során.

Vaskos fejezet tárgyalja az épület művészeti értékeit. Az olvasó elsőként a heraldikai emlékeket, majd a szobrokat, s végül a festményeket, szekciókat ismerheti meg. Termé-

szetesen – ahogyan ezt már a korábbi fejezeteknél is láthattuk – eme ismertetések megírása kapcsán is tetten érhető a teljességre törekvés szándéka. Információt kaphatunk a keletkezéstörténetéről, az egyes kompozíciókról, az azokon megjelenő személyekről, sőt – amennyiben ez releváns – az alkotások utóéletéről is. Így például arra is választ kaphatunk, hogy az egyik, Lovagteremben található festményen mikor és miért kellett átfesteni Bethlen István arcképét.

Az építéstörténet teljességre törekvő kifejtése mellett fontos (és külön fejezetben kapott helyet) az épület utóéletének, így II. világháborús és 1956-os sérüléseinek, s az ezeket követő helyreállításoknak a leírása. Olvashatunk a két világháború közötti időszak átmeneti állapotairól is, amikor a levéltár dolgozóinak osztoznia kellett az épületen a különböző hivatalokkal, a Hadtörténelmi Levéltárral vagy éppen a Magyar Nemzeti Múzeum levéltári osztályával. Az említettekén túl helyet kapott a kötetben az épületben 1882 óta megrendezett legfontosabb kiállítások ismertetése is.

Ugyan a főszerep kétségtelenül az évfordulós épületé, a szerzők az Országos Levéltár egészét kívánták bemutatni. Ennek megfelelően, egy-egy rövidebb fejezet keretében megismerkedhetünk az Országos Levéltár óbudai épületével, a Levéltártudományi Szakkönyvtárral, valamint az intézmény reprogramjai tevékenységének különböző aspektusaival.

Bár az összes fejezet törekszik érdekes adalékokkal szolgálni, a kötet végén helyet kapott egy külön „Kuriózumok” címet viselő rész. Utóbbi azokból az érdekességekből csemegéz, amelyek tartalmuknál fogva szétfeszítették volna a korábbi fejezetek kereteit, ugyanakkor kétségtelenül érdekes részletei az Országos Levéltár épület- és intézménytörténetének. Itt olvashatunk – többek között – a Bécsi kapu téri épületben zajlott filmforgatásokról, Károlyi Árpád temetéséről, akit az épületben ravataloztak fel, vagy éppen arról a felvetésről, hogy itt őrizték volna a Szent Koronát.

A kötet egyes nagy fejezetein végigvonul egy, a kiadványban háttérszínével is jól elkülönülő Krónika „folyam”, amely az adott fejezethez tartozó legfontosabb eseményeket, s azok időpontját rögzíti néhány soros leírással. Ennek segítségével akkor is fontos információkat szerezhetünk egy-egy főfejezet tartalmáról, ha abban nem mélyedünk el. Ugyancsak színes hátterekben olvashatók a kötetben található hosszabb-rövidebb forrásidézetek.

Fontos helyet foglalnak el a könyvben, s jelentős mértékben hozzáadnak annak értékéhez a benne található illusztrációk. A megjelenített képek nem egyszerűen vizuális élményként vannak jelen, hanem gyakorta maguk is létfontosságú források, amelyek jól kiegészítik a mű írásos részét. A hozzájuk tartozó képaláírások a kép azonosításához szükséges információkon túl azok pontos lelőhelyét is megadják.

A pozitív gondolatok és a kötet kétségtelen értékeinek elismerése mellett két apró kritikai megjegyzésről sem hallgathatok. Akár a kötet folyószövegét, akár a Krónika-részekben megjelenő információkat nézzük, az egyes fejezetek között akadnak itt-ott tartalmi átfedések. Ez tulajdonképpen természetes folyamánya a sok szerző közreműködésének, ám talán helyenként indokolt lett volna az ilyen jellegű információismétlődések számának csökkentése. A másik észrevételem teljes mértékben szubjektív.

Mivel itt egy évfordulós emlékkötetről beszélhetünk, ezért némiképp hiányoltam a tényleges visszaemlékezéseket. Nyilván a kötet ezek nélkül is kerek egészet alkot, sőt mondhatjuk, hogy a forrásokra és szakirodalomra épülő objektív történeti feltárás mellett túl éles váltást jelenthetett volna egy ilyen visszaemlékezés-csokor elhelyezése a műben, azonban el tudtam volna képzelni akár egy vékonyabb, kiegészítőkötet formájában is egy ilyen visszaemlékező sorozatot, amely az intézményben dolgozó egykori és jelenlegi, nagy tapasztalattal és a levéltárra, a levéltártörténetre nagy rálátással rendelkező kollégákat szólaltathatta volna meg.

Ám apró fenti megjegyzéseim eltörpülnek a mű pozitív erényei mellett. Összességében elmondható, hogy egy magas színvonalon megírt, szemet gyönyörködtető kivitelben megjelent kötetet vehet kezébe az olvasó. A munka méltán nyerte el a szakmai monográfia kategóriában az *Év levéltári kiadványa díjat* 2023-ban. A mű élvezetes stílusának köszönhetően bátran ajánlható a levéltár története iránt érdeklődő szélesebb olvasóközönségnek is, ám egy-egy résztema kapcsán, mintegy kézikönyvszerűen érdemes lehet kézbe vennie történészeknek, levéltárosoknak is, sőt akár az egyetemi hallgatók számára is hasznos segédkönyv lehet kiindulásként egy-egy levéltártörténeti kérdés feltérképezése során.

Világi Dávid

